

**Un cavaller català a la cort de Niall Óg O'Neill, «princeps hibernicorum
ultonie» (tardor del 1397)**

**A Catalan knight at the court of Niall Óg O'Neill, «princeps hibernicorum
Ultonie» (autumn 1397)**

XAVIER RENEDO PUIG
xavier.renedo@udg.edu

Institut de Llengua i Cultura Catalanes - Universitat de Girona

Resum: Anàlisi de l'estada de Ramon de Perellós a Irlanda amb motiu del seu pelegrinatge al Purgatori de Sant Patrici: pas per l'illa de Man; paper dels guies i traductors del gaèlic; situació política de l'illa, dividida en dos blocs, el controlat pel rei d'Anglaterra i el rebel, i formes de vida a la Irlanda independent (nomadisme, alimentació, urbanitat, etc.).

Paraules clau: Ramon de Perellós, Niall Óg O'Neill, Purgatori de Sant Patrici, formes de vida de la Irlanda medieval, gastronomia irlandesa medieval

Abstract: Analysis of Ramon de Perellós' stay in Ireland during his pilgrimage to Saint Patrick's Purgatory: his route through the Isle of Man; the role of guides and Gaelic translators; the political situation in the island, half of which was controlled by the English king and the other half by the rebels; and finally, ways of life in rebel Ireland (nomadism, gastronomy, courtesy, etc.).

Keywords: Ramon de Perellós, Niall Óg O'Neill, Saint Patrick's Purgatory, Ways of life in Medieval Ireland, Medieval Irish gastronomy

DATA PRESENTACIÓ: 11/09/2023 ACCEPTACIÓ: 01/10/2023 · PUBLICACIÓ: 03/12/2023

Xavier Renedo. Un cavaller català a la cort de Niall Óg O'Neill, «princeps hibernicorum Ultonie» (tardor del 1397)

Hereux qui, comme Ulysse, a fait un beau voyage
Joachim du Bellay

Ramon de Perellós és, al costat de Ramon Llull i de Ramon Muntaner, un dels grans viatgers de les lletres catalanes medievals. A banda de la seva anada a Irlanda la tardor del 1397, va córrer d'una punta a l'altra de la Mediterrània, i gràcies a W. Paravicini sabem que el 1385 fins i tot va prendre part en una de les croades hivernals dels cavallers teutònics a Lituània (Renedo 2020). Per desgràcia, però, només va deixar constància per escrit de tot plegat en el *Viatge al Purgatori de sant Patrici*. De l'estada a Lituània; de la seva participació a la croada de Mahdia (Tunis) el 1390, on potser va entrar en contacte amb Anselm Turmeda (Renedo 2021), o del viatge a Xipre del 1394 no n'ha quedat cap testimoni escrit comparable al *Viatge al Purgatori*. A tot estirar només algunes referències aïllades en alguna carta, alguna crònica francesa o algun document burocràtic.

D'Avinyó al Loch Deirgeirt

El llarg viatge que va conduir Ramon de Perellós i el seu seguici en primer lloc d'Avinyó al Loch Deirgeirt, i després d'Irlanda de nou al continent, va durar uns cinc mesos. Creuant les poques referències cronològiques i topogràfiques del relat amb dades, i dates, de les corts i dels llocs que van visitar es pot fer una reconstrucció força fiable de l'itinerari seguit. Perellós dona la data de sortida d'Avinyó: la festa de la nativitat de la mare de Déu, és a dir, el dissabte 8 de setembre del 1397. (Potser no va ser una data triada a l'atzar, perquè es tracta d'una festa molt important del calendari litúrgic, que, com ha posat en relleu Alain Boureau (2004: 1262), només celebra tres naixements: el de Crist, el de la mare de Déu i el de sant Joan Baptista). Tot i que la data de finalització del viatge no s'indica, podem situar-la cap a mitjan febrer de l'any següent. En aquests cinc mesos es van recórrer més o menys uns 3500 kms. (He fet aquests càlculs tenint en compte que el final del viatge no va ser Avinyó, sinó París, ja que quan Perellós hi va arribar s'hi va haver de quedar, seguint les instruccions de Benet XIII, el papa d'Avinyó en ple Cisma d'Occident, una llarga temporada. Només quatre mesos després de l'arribada a París, i nou de la sortida cap a Irlanda, va poder tornar a Avinyó).

El pelegrinatge va començar, doncs, a les portes de la tardor i no va acabar fins a finals de l'hivern. No és la millor època per emprendre un viatge d'aquestes característiques, i encara més si una part del trajecte s'havia de fer per mar, a causa del fred, les pluges i el mal temps. Per això Chaucer recorda, al principi dels *Contes de Canterbury*, que a l'abril, amb l'arribada de la primavera i la renovació de la natura, «la gent desitja pelegrinar, i alguns amb palmes cerquen platges foranes i llunyans santuaris famosos» (Gual 1998: 9). És lògic, doncs, que bona part dels pelegrinatges al Purgatori de Sant Patrici que tenim documentats es fessin a l'estiu o a la primavera. El 17 de setembre del 1358, per exemple, va entrar dins la cova del Purgatori el cavaller francès Lluís d'Auxerre, i l'endemà ho va fer

el cavaller italià Malatesta Ungaro (Maggioni 2018: 250-258). No sabem quan devien començar el viatge, però podem suposar que ho devien fer a l'estiu o a finals de la primavera. El cavaller flamenc Joan de Brederode, per posar un altre exemple, va entrar a la cova el 12 de juny del 1399, de manera que el pelegrinatge devia començar a la primavera (Maggioni 2018: 306-308).

Només tenim documentat un altre cas en què l'entrada al Purgatori es fes en plena tardor: el pelegrinatge que hi van fer plegats el mercader italià Antonio Mannini i el cavaller hongarès Llorenç Pastzho, que van sortir de Dublín cap al Loch Deirgeirt el 25 de setembre del 1411, ben bé al principi de la tardor. Com explica Mannini (Maggioni 2018: 352-355), semblava que amb tres setmanes n'hi hauria hagut prou per anar-hi i tornar-ne, però en realitat van trigar gairebé sis setmanes a arribar al llac i allà encara van necessitar una setmana més per preparar-se per a l'entrada al Purgatori, cosa que va tenir lloc la matinada de l'11 de novembre. Al final, entre l'anada i la tornada en comptes de tres setmanes s'hi van estar ni més ni menys que tres mesos i mig. Per explicar les causes d'aquest retard Mannini es limita a al·ludir, sense donar cap més precisió, a «de vie pericolose per molte cagioni» (Maggioni 2018: 358). Com que en un passatge del relat es parla del gran fred que feia aquell hivern, podem suposar que el mal temps devia ser una de les causes. No podem excloure, però, que també hi hagués raons polítiques, donada la divisió d'Irlanda entre una part sota domini anglès i una part rebel, que de fet era la que controlava la zona del Loch Deirgeirt i les seves vies d'accés.

R. de Perellós no va poder fer el viatge d'una tirada: es va haver d'aturar a les corts del rei de França, a París, i a la del rei d'Anglaterra, que quan va arribar a Anglaterra es trobava a Woodstock, prop d'Oxford. Hi va haver de fer diligències burocràtiques relacionades amb el seu pelegrinatge a Irlanda, però també gestions diplomàtiques al servei de Benet XIII. Entre Dover i Londres també va fer una parada per visitar, com els pelegrins de Chaucer, Canterbury.

Una parada a l'illa de Man

Des de Woodstock l'expedició va sortir en direcció a Chester, que era també un important centre de pelegrinatge, situat a uns 240 kms. Al port de Chester van noliejar una nau i resseguint la costa van arribar fins a Holyhead, al país de Gal·les, que està a tan sols 109 milles de Dublín i que era el port des d'on tres anys abans, el 1394, havia salpat una part de la flota amb què Ricard II havia anat a Irlanda. Chester i Holyhead eren els dos ports principals d'una de les tres grans rutes medievals per anar de la Gran Bretanya a Irlanda. Perellós devia triar aquesta via perquè era la que tenien més a prop sortint de Woodstock.

Potser també devia tenir en compte que era l'única que li permetia arribar a l'illa de Man, un espai mític de la literatura artúrica que un cavaller amb l'esperit i les lectures de Ramon de Perellós havia de visitar per força. Es tracta de l'illa que, com es recorda en el relat, va ser ni més ni menys que «del

Rey de Cent Cavallés en lo temps del rey Artús, e avuy és ben poblada e és del rey d'Anglaterra»¹. Ramon de Perellós, lector i col·leccionista de novel·les cavalleresques, no podia desaprofitar l'ocasió que se li presentava i passar de llarg de l'illa de Man, que a finals del segle XIV s'havia convertit en un lloc gairebé de visita obligada o, si més no, de record obligat per tot cavaller, de carn i ossos o de tinta i pergami, que hi passés a prop.

El Rei dels Cent Cavallers, el senyor de l'illa de Man, és un personatge secundari de la literatura artúrica, on se'l retrata com un cavaller errant, parent del rei d'Irlanda, membre de la Taula Rodona i gran organitzador i amant dels tornejos (Botero 2011: 176-180). Al principi se'l va presentar com el rei de l'Illa Perduda, que a partir de *Guiron le Courtois* es comença a identificar amb l'illa de Man (West 1978: 265). En la literatura cavalleresca de finals del segle XIV, principis del segle XV, aquesta illa apareix amb una certa freqüència: l'associació amb el Rei dels Cent Cavallers la va acabar convertint en un lloc de la memòria cavalleresca que podien visitar tant cavallers de debò com Perellós, com cavallers de ficció com el Méliador de Jean Froissart o el Guerrin Meschino d'Andrea da Barberino. En efecte, per una banda, una gran tempesta condueix Méliador, el protagonista de la novel·la de Froissart, a l'illa de Man, on passa quatre dies abans de poder reprendre el viatge que l'ha de portar a Cornualla (versos 11.676-11.776). Per l'altra, Guerrin Meschino, el cavaller de ficció protagonista de la novel·la del mateix nom escrita a principis del segle XV, veu l'illa de lluny en el viatge que el porta, com Perellós, cap al purgatori de Sant Patrici: «E verso Irlanda navicando, vedemo l'isola de Mania, e'n pochi giorni giugnemo nel porto di Stanfondo, verso Inghilterra» (Maggioni 2018: 462). Si Perellós va arribar a llegir les novel·les de Froissart i d'Andrea da Barberino li devia agradar molt veure com uns cavallers de ficció seguien un itinerari que ell havia fet de debò.

Traductors

Després de l'aturada a l'illa de Man, la nau va arribar a Dublín. Si fins arribar-hi Perellós en devia haver fet prou amb el francès, una llengua que dominava molt bé, a Irlanda va veure que, a més del francès, tenia necessitat del gaèlic, la llengua dominant, i gairebé única, a moltes zones de l'illa, entre elles l'Ulster i els voltants del Loch Deirgeirt, el punt d'arribada del seu pelegrinatge. Roger Mortimer IV, comte de la Marca i governador d'Irlanda, va concedir a Perellós dos escuders perquè li fessin de guies només «per la terra que lo rey d'Anglaterra té en Irlanda», és a dir, pels territoris controlats per la corona anglesa, abans d'endinsar-se en les terres en poder dels rebels. Un dels escuders parlava gaèlic i els feia de traductor.

Tot i que el francès continuava tenint vigència a Irlanda com a llengua de la noblesa, del comerç i de la burocràcia, l'anglès hi havia anat guanyant molt de terreny i, és clar, s'hi continuava parlant gaèlic no només als territoris rebels, sinó també a les zones rurals i a les ciutats sota domini anglès. Perellós posa en evidència el pes del gaèlic quan explica que a la cort del rei O'Neill només hi va

1 Cito sempre a partir de l'edició que preparo per a la col·lecció Josep Pla de la Diputació de Girona.

poder parlar gràcies al seu traductor i a «alguns altres —que devien ser eclesiàstics— que sabien parlar llatí».

El traductor que li va cedir el comte de la Marca era un escuder anomenat John Talabot, o Talbot. Més endavant, John Colton, l'arquebisbe d'Armagh, li va oferir un segon traductor —no queda clar si per substituir el primer o bé per tenir més marge de maniobra amb la presència de dos traductors. Aquest segon traductor era cosí germà del primer i es deia Thomas Talbot. M. de Riquer (2004: 42) va proposar d'identificar John Talbot amb el primer comte de Shrewsbury (1384-1453), que anys a venir tindria una participació destacadíssima en la Guerra dels Cent Anys. Tot i venir d'una persona de la categoria, i la intuïció, de M. de Riquer, em costa d'admetre aquesta identificació, no només perquè J. Talbot tenia aleshores amb prou feines tretze anys, sinó també perquè tan sols havia estat uns mesos a Irlanda l'any 1395, en la campanya dirigida per Ricard II, i convertir-se en tan poc temps en un bon traductor del gaèlic no devia ser gens fàcil.

Qui sí que podem identificar és Thomas Talbot, un cavaller anglès que, gràcies al seu domini del gaèlic, tenim documentat diversos cops o bé com a traductor o bé duent a terme operacions polítiques o diplomàtiques al servei de l'administració anglesa. El 1394, tres anys abans, ja havia intervingut com a intèrpret en les negociacions per a la submissió dels reis de l'Ulster a Ricard II, rei d'Anglaterra (Curtis 1927: 60 i 71). El mes d'octubre del 1397, ben poques setmanes abans de l'arribada de Perellós a Irlanda, va acompanyar, cal suposar que també com a traductor, John Colton, l'arquebisbe d'Armagh, que era anglès i no devia saber gaire gaèlic, en la seva visita pastoral a la diòcesi de Derry, que estava en territori rebel (Smith 2013: 57). També cal tenir en compte que Th. Talbot devia conèixer el rei de l'Ulster, és a dir, Niall Óg O'Neill, o Irnel, com l'anomena Perellós, perquè el 1393 havia retingut com a hostatges algunes persones importants del seu entorn.

El segon escuder ofert pel comte de la Marca era Joan d'Ivry, que feia de guia, tot i que no sembla que parlés gaèlic, i que, a més, s'ocupava de la gestió econòmica del viatge. I ho devia fer amb tanta solvència que va arribar a molestar R. de Perellós, ja que no li deixava pagar res: «e tant com nós cavalguàrem no nos layssà res despendre, ans nos fahia los despens a mon desplaer». La generositat de l'escuder, que devia obeir ordres del comte de la Marca, ofenia la noblesa del vescomte de Roda i de Perellós.

Arribada a la Irlanda rebel

La primera trobada entre els pelegrins catalans i el rei Irnel té lloc a través d'una sèrie d'escenes que semblen extretes d'una pel·lícula del *far-west*. El seguici de Perellós comença travessant la frontera entre les dues Irlandes escortat per cent homes cedits per l'arquebisbe d'Armagh. Tot seguit, un cop recorregudes cinc milles en territori rebel, els homes de John Colton no gosen continuar endavant i es queden aturats en un puig R. de Perellós i el seu seguici, però, continuen el camí fins que, mitja llegua més endavant, es troben amb el conestable del rei de l'Ulster acompanyat de cent homes a

cavall. Segons Darren McGettigan (2016: 87), el conestable era Eoin MacDomhnaill, que no era, però, irlandès, sinó escocès. Era un membre del clan dels MacDomhnaill, o MacDonnell, procedent de les illes Hèbrides i que feia molt de temps que estava vinculat a la nissaga dels O'Neill. Els MacDomhnaill fornien els reis de l'Ulster de *gallonglasses*, és a dir, de soldats mercenaris d'infanteria pesada d'origen escocès, que durant molts anys van prendre part, al costat dels irlandesos rebels, en la 'guerra guerrejada', o de guerrilles, contra el domini anglès

Quan Perellós es va trobar per primer cop davant dels súbdits de Niall Óg O'Neill, sobretot quan va arribar al seu campament, devia quedar molt sorprès, tan sorprès com Guillem de Rubruc, un franciscà d'origen flamenc, que entre els mesos de maig del 1253 i d'agost del 1255 va fer, per encàrrec de Lluís IX, rei de França, un llarg viatge que el va dur de Constantinoble a les estepes del centre d'Àsia per posar-se en contacte amb el poble tàtar o mongol. La primera frase que els va dedicar en l'apassionant llibre de viatges dedicat a aquesta experiència és la següent: «En entrar a la seva terra em va semblar, amb raó, que entrava en un altre món» (Chiesa 2011: 14). R. de Perellós no va escriure cap frase d'aquesta mena, però va oferir un retrat dels rebels i dels seus costums i maneres de viure que es podria resumir amb aquestes paraules.

La imatge que es dona dels irlandesos en el *Viatge al Purgatori de Sant Patrici* en realitat és la mateixa que n'havien ofert d'altres viatgers anglesos i continentals. A la *Topographia Hibernica* (III,10) de Guerau de Gal·les, escrita a finals del segle XII, poc després de la conquesta anglonormanda de l'illa, ja se'ls presenta com un poble bàrbar, rude i salvatge, «que viu de les bèsties i viu com les bèsties». Perellós, que escriu dos segles més tard, ofereix una imatge fins a un cert punt similar, tot i que en alguns aspectes més detallada i, sobretot, un xic, només un xic, menys despectiva. La imatge de Perellós coincideix, com veurem de seguida, amb la d'altres autors contemporanis, com ara l'historiador francès Jean Froissart (1337-1404), que, tot i que no va arribar mai a posar els peus a Irlanda, va poder parlar-ne amb cavallers que sí que hi havien anat. De fet tant Perellós com Froissart, o Guerau de Gal·les, segueixen el tòpic, que ja trobem en el *Tractatus de Purgatorio Sancti Patricii* d'H. de Saltrey, que presenta els irlandesos com un poble bestial i salvatge. Aquest tòpic es retroba, com ha posat en relleu Jeanne-Marie Boivin (1993), en moltes obres de ficció relacionades amb el rei Artur i la matèria de Bretanya, com ara *Méliador*, la novel·la cavalleresca en vers de Froissart, i va perdurar durant molt de temps. En aquestes obres Irlanda sol ser presentada com una illa plena de landes, brugueres, pantans i aiguamolls i habitada per gent ruda i del tot contrària als valors de la cavalleria i de la cortesia (Boivin 1993: 228).² Perellós devia haver llegit a la cort dels reis

2 Ho podem veure en *Le livre de la description des pays* de Guilles Le Bouvier (1386-1460), cronista, diplomàtic i herald de la cort francesa, que va descriure Irlanda en uns termes molt similars a com ho havia fet Perellós: «Ce país est le plus povere du monde [...] Ylande est un país de marais et de crollieres. Ces gens ne vivent que de char de vaches, de beufz et de poissons et n'y a nulles gens de mestier [...] et n'ont plats, ne pots ne poailles. Et leurs maisons sont loing l'une de l'autre [...] Et yl n'y a nulz chemins par ce qu'ilz ne communiquent point les uns avecques les autres» (Hamy 1907: 122-123) [«Irlanda és un país de pantans i d'aiguamolls. Aquesta gent s'alimenta de carn de vaca, de bou i de peixos i no hi ha cap menestral [...] no tenen ni plats, ni vasos ni paelles. I les seves cases són lluny les unes de les altres [...] i no hi ha camins, perquè no es comuniquen entre ells», traducció meua].

de França moltes d'aquestes obres. La diferència entre Froissart i Perellós és que les referències de l'historiador francès són llibresques o d'oïdes, i sempre de segona mà, mentre que les del Vescomte de Roda són de vista i de primeríssima mà.

Encara que Perellós no la formuli de forma explícita, convé tenir en compte la distinció establerta per Froissart entre els irlandesos que vivien sota la dominació anglesa i els irlandesos rebels. Els primers, segons Froissart, «sont plus nostres et usent de marchandise», mentre que els segons «ne scévent que c'est de marchandise, ne sçavoir ne veulent, mais vivent grossement et rudement, pareillement comme bestes» (Boivin 1993: 142).³ Perellós no fa una distinció tan clara, però si fa no fa ve a dir gairebé el mateix, ja que només comença a parlar dels rudes costums dels 'irises', els irlandesos rebels, quan, a cinc milles de Dundalk, travessa la frontera entre les dues Irlandes i entra per primer cop en contacte directe amb els homes del rei de l'Ulster, i la seva forma de viure grossera i ruda.

Els 'irises' rebels controlaven la major part del nord, de l'oest i del sud-oest de l'illa, a més de les serralades boscoses i de les àrees pantanoses de l'interior. L'Ulster era la regió més extensa i més important sota el seu domini. La zona que s'estenia entre Dundalk i Dublín era la més important controlada pels anglesos. L'oposició entre aquestes dues Irlandes va ser molt forta al llarg dels segles XIV i XV. Ho posen en relleu unes paraules d'un sermó que va predicar, l'any 1349, a la cort papal d'Avinyó Richard Fitzralph, aleshores arquebisbe d'Armagh, la diòcesi a què pertanyia el santuari del Loch Deirgeirt.

Les dues nacions estan enfrontades l'una contra l'altra per un odi que s'ha convertit en una tradició —els irlandesos i els escocesos sempre enemics dels anglesos— de manera que cada dia es roben, es maten i s'assassinen els uns als altres i una treva, o una pau, entre ells és impossible perquè a la primera de canvi, malgrat tot, es tornen a robar i a assassinar.⁴

A finals del segle XIV, quan Perellós va arribar a Irlanda, la situació no havia canviat gaire. El 1390 John Colton, l'arquebisbe d'Armagh amb qui Perellós es va haver d'entrevistar per poder arribar al Loch Deirgeirt, va haver de demanar dispensa al papa per no poder visitar, com li exigia el seu càrrec, tots els capítols i esglésies de la seva diòcesi a causa de la guerra entre irlandesos i anglesos. De fet J. Colton, que residia a Dundalk, en territori fidel al rei d'Anglaterra, fins i tot tenia seriosos problemes per anar a Armagh, la seu del seu propi arquebisbat, que estava situada, però, en territori rebel (Watt 2009). També posen en relleu la tensió entre les dues Irlandes les dues expedicions militars de Ricard II, rei d'Anglaterra, dels anys 1394-95 i 1399. De tota manera, cal tenir en compte que Perellós va tenir la sort que les sis o set setmanes que va passar a Irlanda, entre els mesos de novembre i de desembre del 1397, com a mínim van coincidir, com ha assenyalat K. Simms (1974: 50), amb un dels períodes més tranquils de la història de la diòcesi d'Armagh.

3 «s'assemblen a nosaltres i practiquen el comerç [...] no saben què és el comerç i viuen de manera grossera i ruda, tal com les bèsties».

4 Tradueixo de la versió anglesa d'aquest sermó oferta per K. Simms (1974: 44).

Llibres de viatges i notes etnogràfiques

Per desgràcia, Perellós no va escriure, com Guillem de Rubruc un tractat detallat sobre els usos i costums dels 'irises'. No era aquesta, ni de bon tros, la matèria central del seu relat, però tot i així va oferir unes quantes notes de caràcter etnogràfic d'un gran interès sobre la vida a la vella Irlanda, unes notes que, sobretot, estan dedicades al règim de govern, l'alimentació, la manera de vestir-se, l'armament i la manera de combatre. De fet, el text de Perellós destaca gràcies a aquestes notes entre tots els relats conservats de pelegrinatges al purgatori de Sant Patrici. No hi ha gairebé cap referència als usos i costums dels irlandesos en les narracions dels cavallers hongaresos Jordi Grissaphan (1353), escrita pel frare agustí Pèire de Paternas, i Llorenç de Pastzho (1411), que va escriure el notari Jacob Younge. Tampoc no se'n parla en la relació del viatge de Lluís d'Auxerre (1358), que va escriure el frare franciscà Tadeu de Gualandi. En alguns textos el màxim que es pot trobar, i no és pas gaire, són algunes referències aïllades, i de vegades fins i tot ambigües.

L'únic text que es pot comparar amb el de Perellós és la carta que el 28 d'agost del 1517 el diplomàtic Francesco Chiericati (1480-1539) va escriure a Isabel d'Este, marquesa de Màntua —i lectora del *Tirant lo Blanc*. El retrat d'Irlanda i dels irlandesos que ofereix F. Chiericati, membre d'una família de Vicenza emparentada amb els Gonzaga, és més contundent i menys matisat que el de Perellós, tot i que hi coincideix en molts d'aspectes. A mesura que s'acostaven al seu destí, és a dir, a mesura que s'endinsaven en el cor de la Irlanda rebel, «comenciamo retrovare gente bestiale» (Maggioni 2018: 452). El país, assegura el diplomàtic italià, fins i tot abans d'entrar en el territori rebel, «è pien de ladri» (Maggioni 2018: 452). Chiericati descriu també unes terres pobres, excepte en peixos, bestiar i cavalls. Els reis de la zona rebel són un «poco più honerovoli de li nostri contadini» (Maggioni 2018: 455), un comentari classista que el més probable és que, tot i que no arribés a escriure res de semblant, Perellós no hagués censurat.

Hem de tenir en compte que el vescomte de Roda i de Perellós era un cavaller educat a la cort dels reis de França, una de les més refinades d'Europa, sinó la que més. Com a tal havia d'estar, per força, molt atent a l'alimentació, a les normes de l'etiqueta i, com s'esqueia a un cavaller tan experimentat com ell, a l'art de la cavalleria i de la guerra. I com que va escriure ell mateix el relat del seu viatge, a diferència de J. Grissaphan, Ll. de Pastzho o L. d'Auxerre, és lògic que hi acabés introduint tota una sèrie d'observacions sobre els usos i costums dels irises que li havien cridat l'atenció.

En estrany lloc i en estranya contrada

Una expressió que apareix diversos cops en el relat i que resumeix molt bé la imatge que tenia Perellós dels irises és que feien les coses «a llur manera», és a dir al seu estil, una manera que no era ni de bon tros comparable amb la pròpia de les grans corts i dels països que fins aleshores Perellós havia freqüentat i conegut. Bertrandon de la Broquère, un cavaller borgonyó que va escriure el relat

del seu pelegrinatge, i alhora missió d'espionatge, a Terra Santa i a l'orient mitjà entre els anys 1432-33, usa una expressió molt similar per referir-se a la forma com es van desenvolupar unes justes que va tenir ocasió de presenciar a la cort dels emperadors de Bizanci. Segons B. de la Broquière, les justes es van fer també «a leur manière, qui à mon avis, est bien étrange» (Basso 2023: 150). Per R. de Perellós les maneres dels 'irises' també eren molt estranyes.

I el que encara el va sorprendre més és que els irises no només no eren conscients de les seves mancances, sinó que es pensaven que la seva manera de viure i els seus costums eren més refinats i estaven molt per sobre dels de les altres corts europees. Després d'una conversa, el dia de Nadal, amb el rei Irnel sobre els usos i costums de les corts dels reis de França, d'Aragó i de Castella, Perellós arriba a la conclusió que els irlandesos creien que «tenen lus costumaz millós he pus perfeytas del món». Enmig dels 'irises' Perellós es devia sentir, en definitiva, encara més estrany que Jordi de Sant Jordi, quan escrivia «lluny de tot bé, fart d'enuig e tristor».

Ramon de Perellós, que coneixia molt bé les corts dels reis d'Anglaterra, de França o d'Aragó, o la dels papes d'Avinyó, no es devia sentir gens còmode a la cort del rei Irnel ni tan sols en la gran festa del dia de Nadal. Perellós la va trobar pobra, rústica i, en definitiva, mancada del refinament que caracteritzava les corts que fins aleshores havia freqüentat. Perellós acaba la seva descripció de la cort d'Irnel amb una paraules categòriques:

He tenguí la festa del jorn de Nadal, hon ell tenia gran cort segons lur manera, la qual a nós de part dessà nós és molt estranyha per estat de rey, cum bé que aquell agués am sí gran gent.

I, tanmateix, el seu amfitrió, senyor de l'Ulster des del 1364, era un dels reis més poderosos de la *Irlanda inter hibernicos*. La família O'Neill, documentada des del segle V, es presentava, com a mínim des del 1260, com la dinastia que estava per sobre de tots els altres reis d'Irlanda. El bressol de la nissaga dels O'Neill va ser la regió de Tyrone, però no van trigar gaire a fer-se els senyors de tot l'Ulster i a reivindicar títols com els de "reis d'Ultònia, hereus veritables per dret propi de tot Irlanda" (Lydon 1972: 168). Si Aodh O'Neil, l'avi de Niall Óg, es va fer dissenyar un segell on es presentava com a "regis hybernorum Ultonie" (Reeves 1853: 258), el nét es va presentar en un altre segell com a "princeps hibernorum Ultonie" (Curtius 1927: 131).

Al llarg del segle XIV els O'Neill van ser uns grans promotors de la poesia irlandesa. Niall Óg O'Neill, per exemple, va construir una mansió dedicada al cultiu de la poesia i al mecenatge dels bards gaèlics. La casa es va aixecar a Emain Macha, a la vora d'Armagh, un lloc simbòlic perquè la tradició hi situava el palau de Conchobar mac Nessa, el rei que a principis de la nostra era va protegir, segons la tradició, l'Ulster de tots els perills. El dia de Nadal del 1387, deu anys justos abans del pelegrinatge de Perellós, el rei Irnel va celebrar una gran festa en aquest palau (Simms 2010). Era lògic, doncs, que els bards irlandesos cantessin les excel·lències de la seva nissaga i presentessin els seus mecenes com els reis de tots els irlandesos.

Ramon de Perellós no va estar gaire temps a Irlanda i, sense parlar gaèlic, no va poder adonar-se de tot això. No va entendre el rei Irnel i no va ser capaç de situar-lo en el seu context. De fet podem disculpar Perellós, perquè va cometre el mateix error que havien comès molts dels anglesos, tot i que no pas tots, que governaven Irlanda, i que hi residien des de feia més de dos segles, però que no havien arribat a entendre el món i la cultura gaèliques. Brendan Smith (2018: 267) ha posat en relleu l'enorme distància cultural que separava Roger Mortimer, governador d'Irlanda i comte de l'Ulster, del rei Niall Óg O'Neill, el seu gran rival: mentre que R. Mortimer veia la seva missió a Irlanda des d'una perspectiva artúrica, Niall Óg tenia com a referents els grans herois mítics de l'antiga poesia irlandesa. En comptes del rei Artús i dels cavallers de la Taula Rodona, Cú Chulainn, l'Aquil les irlandès, o Conchobar mac Nessa, un dels primers reis de l'Ulster a la tradició llegendaria irlandesa. I la distància que separava el governador d'Irlanda del rei de l'Ulster era la mateixa que separava Niall Óg del vescomte de Roda. El retrat que fa, entre línies, Perellós del rei de l'Ulster no podia coincidir, per tant, amb el que es va escriure en el *Annals de l'Ulster* en ocasió de la seva mort (1403).

Niall Ua Neill junior, arch-king of Ulster and a courageous, powerful man, and a man who the *learned* companies and pilgrims of Ireland thought would take the kingship of Ireland on account of the prowess of his hands and the nobility of his blood-to wit, the blood of Niall of the Nine Hostages and of the daughter of the king of the Saxons-and the excellence of his hospitality likewise, died in the Harvest after victory of Unction and penance (Bamby & Beechinor 2020).

Quan Perellós el va conèixer feia tres anys de la gran expedició militar dirigida per Ricard II a Irlanda. En principi, els resultats d'aquesta iniciativa van ser positius, perquè bona part dels reis de la Irlanda rebel van retre homenatge al rei d'Anglaterra: el pare de Niall Óg ho va fer el mes de gener del 1395, i el seu fill ho va fer el 16 de març. Els efectes, però, es van esvaïr de seguida i els enfrontaments entre els uns i els altres van tornar a generalitzar-se. Per això Perellós assenyala en el seu relat que els irises rebels són molt bons guerrers i que el rei d'Anglaterra mai no ha aconseguit de dominar-los: «a lonc temps que guerregen ab los angleses, he lo rey de Anglaterra no n pot venir a son desig, con vé que ell aga agudas ab ells diverses batallas». El 1395 semblava que s'havien fet les paus, però dos anys més tard, quan Perellós va arribar a Irlanda, tot se n'havia anat en orris. Els descendents de Conchobar mac Nessa tornaven a estar enfrontats als lectors anglesos de les novel·les de la matèria de Bretanya.

Un poble nòmada

Els irises de Perellós vivien de forma seminòmada en una societat rural, sustentada en una agricultura de subsistència i en una ramaderia amb un pes específic molt superior. No sembraven blat, sinó civada. (En països tan humids com Irlanda, o com bona part d'Escòcia, el cultiu de la civada donava molt millors resultats que no pas el del blat). En el *Dictionary of the English Language*

(1775) el Dr. Samuel Johnson va definir la civada com una planta que si a Anglaterra se la menjaven els cavalls, a Escòcia se la menjaven els homes.⁵ Canviant Irlanda per Escòcia, Perellós ve a dir el mateix, perquè la civada formava part de les *oatcakes* irlandeses i del pa que, com assenyala Perellós al principi del seu relat, formava part de la dieta ordinària dels irlandesos. Els animals, però, no en podien menjar i s'havien de conformar amb fulles de grèvol torrades per eliminar les espines, i amb l'herba de les pastures.

A un cortesà de costums i de paladar tan refinat com Perellós aquesta mena de pa li devia semblar una aberració, perquè la civada, com la seva pròpia etimologia indica, era l'aliment que es donava com a pinso als animals, en especial als cavalls. Al llarg de l'edat mitjana el pa de civada va ser o bé una necessitat en èpoques de carestia alimentària; o bé, en el cas dels ermitans i dels ascetes dels deserts, una tria penitencial, o una mostra de manca de civilització i de refinament, que és com ho interpreta Perellós.

I és que la ramaderia tenia moltíssima importància en el *modus vivendi* de la Irlanda gaèlica. Perellós ho diu de forma ben clara: «tan solament lur vida és de carn», sobretot la de bou. Aquesta dependència determinava l'emplaçament i fins i tot la construcció de les seves cases —que Perellós anomena 'hostals'—, que s'aixecaven al costat dels ramats. Tot i que en el relat no es dona cap descripció dels seus habitatges, cal pensar en edificacions construïdes a còpia de fusta, fang, encanyissades, branques i palla. (Les construccions d'aquesta mena tenien l'avantatge de ser tan fàcils i ràpides de construir com de destruir i d'abandonar en cas, per exemple, d'un atac per sorpresa de l'enemic, cosa que passava força sovint). Així vivien no només els nobles de la Irlanda rebel, sinó fins i tot els seus reis (McGettigan 2016: 77). Quan l'herba de les pastures s'acabava, els 'irises' que Perellós va conèixer se n'anaven cap a una altra banda a la recerca d'herba fresca per als ramats.

Pot donar la impressió que aquesta sempre havia estat la manera de viure tradicional dels irises, però no era ben bé així. En realitat era la forma de viure que molts 'irises', sobretot del nord de l'illa, van haver d'adoptar, forçats per les circumstàncies, al llarg del segle XIV. En efecte, com a conseqüència dels estralls tant de la pesta negra com de les contínues guerres entre els irises rebels i els anglesos, o entre els diversos clans de la noblesa irlandesa, les zones rurals van sofrir una gran pèrdua de població i al final va acabar essent més econòmic, i més pràctic, tenir-hi ramats que no pas llaurar els camps. Moltes antigues terres de conreu van convertir-se en pastures i els antics pagesos, o els seus descendents, van passar d'una vida sedentària a una de nòmada (Simms 2015). Això és el que descriu Perellós, sense, però, ser conscient de les causes i de l'abast d'aquest fenomen, a les planes del *Viatge al Purgatori*. Una forma de vida ruda i austera que Perellós només podia comparar amb la dels alans que corrien per l'Orient mitjà, entre les terres de l'imperi bizantí i les de l'imperi turc.

Lurs hostals communament són en la major partida prop dels bous; he ab los bous fan lurs hostals; he un die, com los herbatges se'n van, ayssí se mudan a la manera dels alans de Barbaria he de la terra del soldà, ayssí fan ells mudant lur vila, he van totz ensemps.

5 "Oats. A grain, which in England is generally given to horses, but in Scotland supports the people".

És evident que Perellós no es podia sentir gaire còmode entre els irises. Ho podem llegir entre línies en la descripció de la festa de Nadal celebrada en companyia del rei Irnel, que devien celebrar en una cabana amb el sostre de palla, no gaire més confortable que les cabanes de la resta dels seus súbdits. Que lluny que es devia sentir Perellós, «fart d'enuig e tristor», el 25 de desembre del 1397 de les corts dels reis de França o d'Aragó, o de la dels papes d'Avinyó!

Maneres de menjar

Perellós va poder assistir a una gran festa a la cort del rei de l'Ulster el dia de Nadal, ja de tornada de la seva entrada al Purgatori, i, tot i que una diada com aquesta, en una cort de l'Edat Mitjana, era una autèntica exhibició de poder i de luxe, el testimoni que n'ofereix en el seu relat és més aviat decebedor. És cert que el rei Irnel va celebrar el banquet de Nadal rodejat de tot de cavallers, clergues, bisbes, abats i grans senyors, però ni el menú va ser, almenys als ulls de Perellós, excepcional ni la vaixela ni la coberteria devien ser res de l'altre món, perquè no en parla enlloc.

De fet, si no es parava taula, ni hi havia taules, era gairebé impossible que la gastronomia i l'etiqueta dels irises poguessin generar gaires elogis. En comptes de taules els irises s'acomentaven fent, en el seu lloc, una enramada a còpia de joncs estesos per terra. El menjar es transportava no pas en plates, sinó penjat de dos bastons, a la manera dels semalers. Els cambrers anaven, segons assegura Perellós, mal vestits: “podeu pensar que los escudés eran mal vestitz”. A banda del fet que com a mínim no es parli enlloc de la brutícia dels cambrers, l'única nota positiva, i higiènica, és que prop de l'enramada on menjava el rei hi posaven unes herbes molt fines per netejar-se la boca (i potser també les dents). Als ulls d'un home acostumat a menjar a les millors taules d'Europa, tot plegat li devia causar una impressió d'una rudesia i una rusticitat difícils de superar.

Es pot trobar un judici semblant a la *Crònica* de Jean Froissart, que va recollir el testimoni de Henry Chrysted (1340-1395), un cavaller anglès que de jove havia estat capturat pels irises, havia passat set anys de captivitat entre ells, s'havia casat amb una irlandesa i hi havia tingut fills. Quan va ser alliberat, com que parlava molt bé el gaèlic i coneixia els costums dels irises, va formar part de la primera expedició a Irlanda de Ricard II (octubre del 1394-maig del 1395). Després d'haverlos sotmès, Ricard II va voler adobar com a cavallers els reis rebels i ensenyar-los els costums i l'etiqueta de la cort anglesa. El seu mestre en aquesta qüestió va ser H. Chrysted, que va confessar a Froissart que els havia vist fer a taula «contenances qui ne me sembloient ni belles ni bones». Vegem-ne un exemple:

Quand les rois étoient assis à table, ils faisaient seoir devant eux leurs ménestrels et leurs plus prochains varlets, et manger à leur écuelle, et boire à leurs hanaps, et me disoient que tel étoit l'usage du pays; réservés le lit, ils étoient tous communs (Buchon 1835 : 210).⁶

6 «Quan els reis estaven asseguts a taula feien seure davant seu els seus músics i els seus criats més propers, que

H. Chrysted va ensenyar als reis irlandesos a menjar a la manera anglesa, que era la mateixa de les corts dels reis de França o d'Aragó. Això volia dir fer servir taules, posar-hi estovalles, no compartir plats i respectar de forma escrupulosa les jerarquies socials. Els reis irises, per tant, van haver de menjar en una taula apart, i els músics i els criats es van asseure en dues taules diferents, situades a sota de la dels reis. La reacció inicial dels irises va ser negar-se a menjar tot queixant-se, segons explica Froissart, que els obligaven a canviar els bons costums en què s'havien educat: «et disoient que on leur ôtoit leur bon usage auquel ils avoient été nourris» (Buchon 1835: 210)⁷.

El dia de Nadal del 1397 R. de Perellós devia veure unes escenes molt semblants, perquè Irnel, l'amfitrió, era un dels quatre reis dels irises que dos anys abans H. Chrysted havia intentat, sense gaire èxit, reeducar. Perellós no en fa cap menció, perquè li devia molestar parlar d'aquests costums tan rústics. Per això arriba un moment en què assegura que no vol parlar més de les seves maneres a taula, com si li molestés recordar-les: «He aissò baste quant a les costumaz, car pus no 'n vull parlar».

Els irises, homes de porc i de bou

El dia de Nadal el rei Irnel demostra també la seva força i el seu poder regalant menjar als seus súbdits. Per una banda fa arribar al vescomte de Roda i a la gent del seu seguici un bou sencer acompanyat d'un cuiner de la cort perquè l'hi prepari a la manera irlandesa i, a més, li envia també —no sé si a tall d'entrant— unes *delikatessen*: una mena de neules de civada que, malgrat la seva composició, el seu color negre i un aspecte d'entrada molt poc atractiu, acaben agradant prou a R. de Perellós.

Per gran present me tramès dos foguassetz atant tenues coma neules, he plegavan-se coma pasta crusa, fetz de sivada e senblants a terra, atant negres com a carbó, mas eran bé saboroses.

Per altra banda, el rei de l'Ulster distribueix carn de bou entre les classes populars o «pobras gens», tal com se les anomena en el relat. En el primer cas el rei tracta, o com a mínim això és el que intenta, amb deferència un visitant estranger d'alt rang, mentre que en el segon fa més aviat un acte de pietat envers les classes humils per garantir-se la salvació de la seva ànima.

Perellós, que devia haver tastat i assaborit moltes vegades els grans vins de la Borgonya, entre ells el de Beaune, o els de Bordeus, a la cort dels reis de França i a la cort papal d'Avinyó, repeteix tres cops que els irlandesos no beuen vi, sinó aigua o, en el cas dels grans senyors, llet o «brou de la carn». Hi ha molts d'indicis, malgrat tot, de la importació de vi a Irlanda, i fins i tot, en determinats moments, de cultiu de la vinya des de temps molt reculats. En el segle XII, per exemple, Gerald

menjaven en el seu mateix plat i bevien en els seus mateixos gots. I em deien que aquests eren els costums del seu país, on tret del llit ho compartien tot» (traducció meva).

⁷ «I deien que els havien esborrat els bons costums en què havien estat nodrits».

de Gal·les afirmava que, tot i que a Irlanda no hi havia vinyes, hi arribava molt de vi procedent de la zona de Peiteus (*Topographia Hibernica* I,6). I al port de Drogheda —la ‘Drudan’ de Perellós— hi arribaven sovint naus carregades de bótes del famós claret de Bordeus (Duffy 2005: 385). Fins i tot hi arribava vi procedent de la península ibèrica (Lydon 1972: 99). També hi arribaven els vins de la Rochelle, una regió on ara no es fa vi, però que a l’Edat Mitjana en produïa molt i, gràcies al seu port, el distribuïa per mitja Europa. Com es recorda a *La bataille des vins* d’Henri d’Andeli, els vins de la Rochelle s’exportaven a Anglaterra, Normandia, els Països Baixos, Noruega, Dinamarca «et les Escos et les Irois» (Corbellari 2003: 54), és a dir, als escocesos i als irlandesos.

Tot i que la major part del vi es devia consumir a les cases dels conqueridors anglonormands, els habitants de la Irlanda gaèlica també en bevien, encara que amb menys freqüència a causa del seu preu, que solia ser alt, i encara més per a una població que no solia fer servir la moneda. De vegades el que es bevia en els àpats dels irises era de tan baixa qualitat que les fonts de l’època parlen més d’un cop d’un vi «imptabile inter anglicos» (Simms 2018: 420).

No hi ha cap referència en el relat al consum de begudes alcohòliques d’altra mena com ara el vi amb mel, l’*ale* (cervesa feta amb ordi maltat) i fins i tot el *whiskey*, que aleshores ja es començava a consumir i a tenir bona reputació (McGettigan 2016: 80). En els monestirs, per exemple, se solia oferir als viants vi, cervesa i *ale* (Carville 1972). Si Perellós no en parla deu ser perquè no li devien agradar gens. (La cervesa, per exemple, no era una beguda freqüent, ni gaire apreciada, a la taula dels aristòcrates de tot Europa).

L’estada de Perellós a Irlanda devia coincidir, per tant, amb una època en què el preu del vi era tan elevat que ni el mateix Niall Óg podia permetre’s el luxe d’oferir-ne als seus convidats el dia de Nadal. (En canvi, és molt probable que Perellós pogués tastar vi tant a la taula dels comtes de la Marca com a la de John Colton, l’arquebisbe d’Armagh, que eren anglesos). L’alternativa al vi com a beguda era la llet o el brou per a les classes altes, dos productes fàcils d’aconseguir en una societat en què la ramaderia tenia un pes tan important. Les classes populars —els ‘comuns’, com se les anomena en els dos manuscrits occitans del *Viatge al Purgatori de Sant Patrici*— s’havien, però, de limitar a beure aigua.

En la dieta d’un poble amb tanta dedicació a la ramaderia era lògic que predominés la carn de bou, molt apreciada pel rei Irnel, i la de vaca, i, tot el que el passatge en què se’n parla és ambigu, és possible que fins i tot mengessin carn de cavall. (Em sembla que la frase “*totas lurs carns són bous, he vacas he de bells rossins*” permet de suposar que potser també menjaven carn de cavall). De les vaques n’obtenien, com ja hem vist, llet i també mantega.

És evident que, als ulls de Perellós, els ‘irises’ eren, en tots els sentits, un poble bàrbar, que no compartia les formes de viure, i de menjar, dels pobles civilitzats. La descripció dels seus usos alimentaris recorda, per posar un exemple, la que fa Francesc Eiximenis, un contemporani de Perellós, dels tàrtars, un altre poble nòmada, a les planes del *Dotzè del Crestià*: «*los tartres en la pregont Tartària no mengén jamés pa, ans viuen de carn e de leyb*» (Renedo 2005: 289). L’única

diferència és que els irises de pa en menjaven, però, sempre des del punt de vista de Perellós, de molt mala qualitat, per no dir de la pitjor, almenys per a un aristòcrata: el pa de civada, un pa negre, en contrast amb el pa blanc, fet a base de blat, que es consumia a les taules senyorials.

Hi ha un altre aspecte de la descripció del banquet de Nadal en el relat del vescomte de Roda que crida l'atenció. Aquesta mena de celebracions, que comptaven amb la presència i l'actuació de bards i de músics de la tradició cèltica, tenien una gran importància en la cultura gaèlica. El rei Niall Óg, a més a més, era un gran protector, com el seu pare i el seu avi, de la poesia i dels bards irlandesos. A Perellós, però, la música cèltica no li devia cridar gens l'atenció, perquè no en fa ni el més mínim esment. Sembla com si la seva oïda, acostumada a les delicadeses de l'*ars nova*, que tan de moda estava en aquells moments a les corts dels reis de França i d'Aragó, o dels papes d'Avinyó, fos insensible a la música tradicional irlandesa. (Guerau de Gal·les, en canvi, canta les excel·lències de la música irlandesa a la *Topographia Hibernica* (III, 11), i presenta els músics irlandesos com els millors del món. Guerau de Gal·les, però, era un monjo que potser no coneixia gaire més que el cant gregorià, mentre que Perellós era un cavaller que és molt probable que fins i tot tingués formació musical, però que només devia tenir orelles per a la música de moda en aquells moments a Catalunya i a la resta d'Europa: l'*ars nova*).

La cuina irlandesa li devia fer la mateixa impressió que la música del país. El rei Irnel va tenir el detall de fer-li arribar carn de bou tan bon punt va entrar a les seves terres, i el dia de Nadal fins i tot li va regalar un bou sencer i li va cedir un dels seus cuiners. A la *Topographia Hibernica* (I,33) de Guerau de Gal·les es lloa la carn de vaca irlandesa, «que és bona durant gairebé tot l'any», però es critica la de porc, presentada com a poc sana. Dels llavis, o de la ploma, de Perellós no surt ni el més mínim elogi de la carn de bou. El silenci de Perellós s'ha d'interpretar com una crítica implícita. Un cortesà de gust refinat, acostumat a la carn de caça, sobretot de volàtils, i a les subtileses de la taula dels reis i dels papes, no podia trobar gaire saborosa la carn de bou ni tan sols cuinada per un coc del mateix rei. Per Perellós la predilecció, fins i tot a la taula dels reis, dels irises per aquestes carns era una altra manifestació de la seva rudesia, en aquest cas alimentària o gastronòmica. Per Perellós els irises no eren res més que «hommes de porc et de boeuf», una expressió despectiva encunyada per desqualificar, en tots els sentits, els habitants i la cuina de les zones rurals franceses. Per entendre bé els prejudicis de Perellós cal tenir en compte que el dia de Nadal era el dia de consum de carn per excel·lència. Que en una festa tan important com aquesta només se servís carn de bou a la cort del rei Niall Óg no era, ni de bon tros, un bon senyal.

Menjars grossers i menjars preciosos

Per acabar d'entendre bé les observacions de Perellós sobre l'alimentació dels irises pot ser de nou molt útil el recurs a l'obra enciclopèdica de F. Eiximenis, que tant va arribar a escriure sobre gastronomia i alimentació. Com a moralista Eiximenis distingia entre els menjars 'preciosos', propis

de les classes altes, i els menjars 'grossers', propis de les humils. Els menjars 'grossers' eren els aliments bàsics i primaris de la cuina de subsistència, cuinats de la manera més simple possible: els alls, les cebes, el bou, el porc o el pa d'ordi.

Els menjars 'preciosos', en canvi, eren els propis de la cuina més refinada: les llaminadures com els torrons o els bunyols, el formatge, o la carn, sobretot la de caça, rostida i cuinada amb abundància d'espècies i de salses. El vi, i encara més si era de la Borgonya, era una beguda 'preciosa', en contraposició amb l'aigua, que era una beguda 'grossera'. La carn fresca i d'animals joves, i encara més si eren de caça, era la base de plats 'preciosos', mentre que la carn d'animals vells, com, per exemple, el bou, era la base de plats 'grossers', que poques vegades se solien consumir rostits, perquè les carns se salaven per poder anar-ne menjant al llarg de tot l'any.

Hi ha dos *exempla* del *Dotzè del Crestià* d'Eiximenis que expliquen de forma clara i palpable la diferència entre aquests dos models alimentaris, i que alhora ajuden a entendre la imatge que Perellós es devia fer de la cuina dels irises. (Es tracta de dues històries que em fa l'efecte que Eiximenis es devia inventar de cap a cap per poder il·lustrar a través d'un relat les seves idees sobre l'alimentació). En un d'aquests exemples Quintinus, rei d'Armènia, assetja sense cap èxit una ciutat rebel. La causa del fracàs del setge és, segons Eiximenis, que els guerrers de Quintinus, en la seva major part «ciutadans honrats», és a dir, burgesos de classe alta, no suportaven la rudesia de la cuina i de la vida dels campaments i enyoraven les subtileses de les taules i de les formes de vida urbanes. Per redreçar la situació el bon rei Quintinus prohibeix el consum de carns 'precioses' (pollastres, gallines, oques, ànecs o galls dindi) en el seu regne i ordena, sota l'amenaça d'una multa de vint florins, que tothom consumeixi les mateixes carns que ell, per exemple, carn de bou.

Pròmens, per vostra delicat viure he yo hagut a lezar la presó e setge d'aquesta ciutat, qui m'era rebel la, la qual cosa és a mi dampnosa e vergonyosa, e a tota la comunitat de mon regne [...] Per què per tolre a vosaltres aquest mal delicament, yo faç aytal ordinació de present, ço és que en mon regne no s'nodrequen gallines ne polls, sinó aytants com ne sien necessaris a malalts e a persones dèbils [...] Ordén encara sots aytals penes e graus que negú no gos nodrir oques, ànecs ne pagos ne neguna altra volateria, mas que vull que cascú meng aytal carn com yo matex, ço és, moltó, bou, vedell, cabró o crestat, cabrit o caça. Ne negun no gos menjar de neguna altra volateria (Renedo 2005 : 112).

La dieta del rei Quintinus, pensada per alimentar guerrers colrats pel sol i esparracats pels vents, és gairebé la mateixa que seguien els irises del rei Irnel. (Les carns 'precioses' només estaven a l'abast de les persones grans i dels malalts). No és estrany, doncs, que un cop implantat el nou sistema d'alimentació i habituats els guerrers de Quintinus « a viure grosserament » (Renedo 2005 : 112), la capitulació de la ciutat rebel no trigui gaire a produir-se.

En un altre relat, en el fons molt similar al primer, el rei de Sabbà serveix diversos cops als ambaixadors d'Oresten, rei de Sicília, «carn de bou, e de vedell, e de moltó, e conills e lebres» (Wittlin 1986 : 141). Els ambaixadors se'n queixen, perquè a la cort del rei de Sicília no estan

acostumats a «aytals carns ne tan grossers menjars». Per rebatre les queixes, un cavaller, súbdit del rei de Sabbà, atribueix la conducta poc viril del rei Oresten, més avesat als jocs cortesans i a córrer darrere de les donzelles que a la duresa dels camps de batalla, al consum d'aliments i plats massa preciosos, mentre que el rei de Sabbà és un guerrer de debò, acostumat a suportar el pes de les armes i a rebre cops de llança, d'espasa i de maça, «per què li fa mester que aja la carn dura e calcada, e que ús viandes grosses e no delicades» (Wittlin 1986 : 142) . El rei de Sabbà és, com Quintinus, un rei de la mateixa mena i del mateix tipus d'alimentació que Niall Óg O'Neil, el rei de l'Ulster, i que els irises de la Irlanda rebel. Perellós, en canvi, tot i que de fet és un guerrer, està més a prop dels ambaixadors del rei de Sicília o dels ciutadans honrats del rei d'Armènia.

Eiximenis parla com un moralista criticant el refinament i els excessos de la cuina de les classes aristocràtiques i benestants, la gastronomia que, sens dubte, agradava a un cortesà com Ramon de Perellós. En canvi, un cuiner, o un metge, de la cort hagués defensat, sense moralismes i amb arguments científics els gustos culinaris de les classes altes i el seu rebuig de les carns grosseres, com la del bou, molt nutritives, però de mal pair i, per tant, no gens adequades per alimentar l'aristocràcia, a qui li convenien més les carns suaus i fàcils de digerir dels animals volàtils. El passatge següent d'un tractat anònim de cuina, escrit a Itàlia a principis del segle XIV, ho il·lustra amb una claredat meridiana:

Unde notandum est quod quedam cibaria conveniunt et apta sunt nobilibus et divitibus in quiete existentibus, ut sunt perdices et fasiani, pulli, capones, lepores, caprioli et cuniculi, variis ac diversis modis conditi, quedam vero apta sunt hominibus robustis et in labore existentibus, ut carnes bovine et arietine, porcine salsate, cervine, pisa, fabe, panis ordaceus ac de siligine factus (Mulon 1971 : 384).⁸

El model alimentari que es defensa en aquest passatge es fonamenta en una jerarquia alimentària paral·lela a la social que Massimo Montanari (2012 : 77-79) ha estudiat molt bé: uns plats i uns aliments refinats, els més adequats per al treball intel·lectual, i uns aliments grossers, que calmen la fam, però que no generen plaer, més adequats al tipus de vida i a la constitució física dels pagesos i dels menestrals.

Les observacions i les notes gastronòmiques del *Viatge al Purgatori* s'han d'entendre a partir d'aquest model. El que a Perellós li agradava, el que estava acostumat a menjar, eren els faisans, pollastres o llebres cuinades de maneres diverses i variades, per exemple a l'ast, i acompanyades de salses ben especiades. La carn havia de ser, per descomptat, sempre tendra i fresca. En canvi no li devien

8 “Cal posar en relleu que hi ha aliments convenients i adequats a les persones nobles i riques, que viuen lluny de les angoixes i dels maldecaps de la vida quotidiana. Aquest és el cas dels faisans, els pollastres, els capons, les llebres, els cabrits i els conills cuinats de maneres diverses i variades. I hi ha, en canvi, d'altres aliments que són més adequats per a les persones robustes que viuen del treball, com és el cas de la carn de bou i de moltó, el porc salat, el cèrvol, els pèsols, els fesols, el pa d'ordi i el que és fet amb forment » (Traducció meua). Bruno Laurioux (2002 : 132-134) fa un comentari excel·lent d'aquest passatge.

agradar gens els plats propis de les classes baixes, com la carn de bou o de porc, que a les zones rurals es menjava, sobretot, salada, o el pa d'ordi o, en el cas dels irises, de civada, és a dir just el menú que el dia de Nadal del 1387 es va servir a la cort del rei de l'Ulster i que Perellós recorda amb indiferència.

El poeta francès Eustache Deschamps (1346-1406), que potser Perellós va conèixer a la cort de Carles V o de Carles VI, reis de França, o que, com a mínim, devia haver llegit, tenia els mateixos gustos gastronòmics que el vescomte de Roda. Deschamps, sense necessitat d'anar a Irlanda, va lamentar amb contundència a la balada 1772 (“Comme chascuns veult de trippes mangier”) el costum de menjar pota i tripa, que s'havia convertit en un dels plats de moda a París (Raynaud 1891: 11-12). La seva crítica és la d'un aristòcrata que no suporta que unes carns tan vulgars, pròpies dels “petits compaignons”, però no dels nobles, trenquin les jerarquies socials. Dos-cents anys més tard W. Shakespeare va posar aquests mateixos prejudicis socials i gastronòmics en boca d'un personatge secundari de *Twelfth Night*. Andrew Aguecheek, un home ignorant i grosser, es lamenta, al principi de l'obra, de la seva manca d'agudesa i, en definitiva, d'intel·ligència, que atribueix al consum excessiu de carn de bou.⁹ El seu bon amic Tobies Rot li dona tota la raó sense dubtar ni un moment:

—Methinks sometimes I have no more wit than a Christian or an ordinary man has, but I am a great eater of beef, and I believe that does harm to my wit.
Sir Toby: —No question (*Twelfth Night* I, III).¹⁰

Ras i curt, les carns grosseres com les dels bous ajudaven a suportar la duresa dels treballs rurals o artesanals, però no pas a desenvolupar la intel·ligència.

El pa de civada, és clar tampoc no podia agradar a Perellós, que estava acostumat a menjar pa d'un blanc immaculat, fet amb blat pur. El pa de civada, que també es consumia a Escòcia, era de color negrós, com tots els pans fets amb cereals com ara l'ordi, l'espelta, la civada o el mill, que no tenien el prestigi del blat. A finals del segle XVI Francisco Cuéllar, un capità de l'Armada Invencible que va naufragar davant les costes del nord d'Irlanda, va deixar anar a raig, en una carta al rei d'Espanya, els mateixos prejudicis gastronòmics i de classe que Perellós quan assenyala que els irlandesos mengen pa de civada, «que es el pan ordinario que comen aquellos salvajes» (Hazard 2011).

De l'estada a Irlanda la memòria gastronòmica de Perellós només conserva, com ja hem vist, una experiència positiva: dues fogasses de pa de civada, primes com una neula, estireganyoses com si fossin massa de pa, de la textura de la terra i tan negres com el carbó. Devia ser una menja molt

⁹ J. M. de Sagarra va traduir el seu nom com a «Andreu Caracixuta», mentre que Salvador Oliva l'ha transformat en «Andreu Maldegalta».

¹⁰ «De vegades em sembla que no tinc més agudesa mental que un cristià, o que qualsevol home, però, és clar, jo menjo molta carn de bou, i em sembla que això fa minvar la meva agudesa. Senyor Tobies: —No en tinc cap dubte» (S. Oliva 1986: 27-28).

Xavier Renedo. Un cavaller català a la cort de Niall Óg O'Neill, «princeps hibernicorum Ultonie» (tardor del 1397)

apreciada pels irlandesos, perquè es tracta d'un regal que li fa arribar, el dia de Nadal, el rei Irnel, potser conscient que a la seva taula hi faltaven, en una festa tan notable, el vi i el pa de blat que tant agradava als anglesos i a la gent del continent. Tot i que ni l'aspecte, ni la matèria prima, ni el color prometien gaire, per no dir gens, el resultat va ser excel·lent: «però eren ben saborosos». Per una vegada, però només per una vegada, Perellós va saber deixar de banda els prejudicis de classe i va reconèixer la vàlua de la cuina de la vella Irlanda. Sis-cents anys més tard els germans Roca (2018), del Cellar de Can Roca, sense prejudicis de cap mena, a diferència de Perellós, han fet també, en el seu llibre de viatges i de gastronomia dedicat a Escòcia, una reivindicació de la civada, al costat de les patates, com un dels pilars de la cuina escocesa de subsistència. El mateix podrien haver dit del paper de la civada a la cuina de la vella Irlanda.

Xavier Renedo. Un cavaller català a la cort de Niall Óg O'Neill, «princeps hibernicorum Ultonie» (tardor del 1397)

Bibliografia

- Bambury, Pádraig i Stephen Beechinor (eds.) (2020), *Annals of Ulster*, dins *CELT (Corpus of Electronic Texts)*, Cork, University College Cork, [https://celt.ucc.ie/published/T100001C/index.html] (consultat el 31 de juliol del 2023).
- Basso, Hélène (2023) i Jacques Paviot (eds.), Bertrandon de la Broquière, *Le Voyage en Orient. Récit d'un espion en Turquie au Moyen Âge*, Tolosa, Anacharsis.
- Boivin, J.M. (1993), "L'Irlande et les Irlandais dans l'oeuvre de Froissart: metamorfoses d'un mythe", dins J.C. Aubally et alii (eds.), *Et c'est la fin pour quoy sommes ensemble. Hommage à Jean Dufournet, Professeur à la Sorbonne Nouvelle. Tome I*, París, Champion, p. 227-241.
- Botero, Mario (2011), *Les Rois dans le Tristan en prose. (Ré)écritures du personnage arthurien*, París, Honoré Champion.
- Boureau, Alain (ed.) et alii (2004), *La Légende Dorée*, París, Gallimard (Bibliothèque de la Pléiade).
- Buchon, J.A.C. (1835), *Les chroniques de sire Jean Froissart, qui traitent des merveilleuses emprises, nobles aventures et faits d'armes advenus en son temps. Tome troisième*, París, A. Desrez, libraire éditeur.
- Carville, G. (1972), "Beverages in cistercian monasteries in medieval Ireland", *Cîteaux. Commentarii cistercienses*, 23, p. 351-355.
- Chiesa, Paolo (2011), Guillem de Rubruck, *Viaggio in Mongolia (Itinerarium)*, Milà, Fondazione Lorenzo Valla-Mondadori.
- Curtis, Edmund (1927), *Richard II in Ireland, 1394-1395, and Submissions of the Irish Chiefs*, Oxford, Clarendon Press.
- Duffy, Séan (dir.) (2005), *Medieval Ireland. An Encyclopedia*, Londres: Routledge.
- Gual, Victòria (trad.) (1998), Geoffroy Chaucer, *Contes de Canterbury*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Hamy, E.T. (ed.) (1907), Guilles Le Bouvier, *Le livre de la description des pays*, París, Ernest Leroux éditeur.
- Hazard, Benjamin (ed.) (2013), *Carta de uno que fue en la armada de Ingalaterra y cuenta la jornada*, dins *CELT (Corpus of Electronic Texts)*, Cork, University College Cork, [https://celt.ucc.ie/published/T100001C/index.html] (consultat el 31 de juliol del 2023).
- Lauriou, Bruno (2002), *Manger au Moyen Âge. Pratiques et discours alimentaires en Europe aux XIVe et XVe siècles*, París, Hachette.
- Lydon, J.F. (1972), *The Lordship of Ireland in the Middle Ages*, Dublin, Gill and MacMillan.
- Maggioni, Giovanni Paolo (2018), Roberto Tinti i Paolo Taviani (eds.), *Il Purgatorio di San Patrizio. Documenti letterari e testimonianze di pellegrinaggio (sec. XII-XVI)*, Florència, Sismel-Edizioni del Galluzzo.
- McGettigan, Darren (2016), *Richard II and the Irish Kings*, Dublín, Four Courts Press.

Xavier Renedo. Un cavaller català a la cort de Niall Óg O'Neill, «princeps hibernicorum Ultonie» (tardor del 1397)

- Montanari, Massimo (2012), *Gusti del Medioevo. I prodotti, la cucina, la tavola*, Roma-Bari, Laterza.
- Mulon, Marianne (1971), “Deux traités inédits d’art culinaire médiéval”, dins *Les problèmes de l’alimentation. Actes du 93e Congrès national des Sociétés Savantes*, Tours, 1968, p. 369-435.
- Oliva, Salvador (trad.) (1985), William Shakespeare, *Nit de Reis*, Barcelona, Vicens Vives.
- Raynaud, Gaston (ed.) (1891), *Oeuvres complètes d’Eustache Deschamps VII*, París, Librairie de Firmin Didot.
- Reeves, William (1853), ‘The Seal of Hugh O’Neill’, *Ulster Journal of Archaeology*, 1st series, 1, p. 255-258.
- Renedo, Xavier (ed.), (2005), Francesc Eiximenis, *Dotzè llibre del Crestià. Primera part, volum primer*, Girona, Universitat de Girona i Diputació de Girona.
- Renedo, Xavier (2020), “Un viatge als països bàltics l’any 1385”, *Tercera setmana de la Internacionalització i de país convidat de la Universitat de Girona*, [https://www.academia.edu/44928092/_Un_viatge_als_pa%C3%AFsos_b%C3%A0ltics_lany_1385_].
- Renedo, Xavier (2021), “Camells, cavalls, captius, mercaders, frares i guerrers (La presència catalana a Tunísia a la baixa edat mitjana)”, *Quarta setmana de la Internacionalització i de país convidat de la Universitat de Girona*, [https://dugidoc.udg.edu/bitstream/handle/10256/19474/RenedoX-CamellsCavalls.pdf?sequence=1].
- Riquer, Martí de (2004), *Vida i aventures del cavaller valencià Pero Maça de Liçana*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Roca, Joan, Josep i Jordi (2018), *Destil·lant Escòcia*, Girona, Roca Llibres.
- Simms, Katharine (1974), “The archbishops of Armagh and the O’Neills 1347-1471”, *Irish Historical Studies*, v. 19, n. 73, p. 38-55.
- Simms, Katharine (2015), “Origins of the *creaght*: Farming system or social unit?”, dins M. Murphy (ed.), *Agriculture and settlement in Ireland*, Dublín, Four Courts Press, pp. 101-118.
- Simms, Katharine (2018), “Gaelic Culture and Society”, dins Brendan Smith (dir.), *The Cambridge History of Ireland. Volume I 600-1.550*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Smith, Brendan (2013), *Crisis and Survival in Late Medieval England. The English of Louth and their Neighbours, 1330-1450*, Oxford, Oxford University Press.
- Smith, Brendan (2018), “Disaster and opportunity: 1320-1450”, in — (ed.), *The Cambridge History of Ireland. Volume I 600-1550*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Watt, J.A. (2009), “John Colton”, *Dictionary of Irish Biography* (https://www.dib.ie/biography/colton-john-a1887).
- West, G.D. (1978), *An index of proper Names in French Arthurian Prose Romances*, Toronto, University of Toronto Press.
- Wittlin, Curt (ed.) (1986), Francesc Eiximenis, *Dotzè llibre del Crestià. Segona part, volum primer*, Girona, Universitat de Girona i Diputació de Girona.